

De ver(kom)kommering van de literatuur

Jan-Hendrik Bakker

Er is een tijd geweest dat lezers honderden, soms duizenden kilometers aflegden, te voet of te paard, om een bibliotheek te kunnen raadplegen, of zelfs maar één boek. Wijdverbreid was die gewoonte uiteraard niet - we spreken over de Middeleeuwen en wie konden er toen lezen, behalve een paar geleerden, monniken en jonkvrouwen? Het is wél een feit dat in schril contrast staat met de huidige stand van zaken binnen het boekenbedrijf. Al een jaar of tien, vijftien is daar sprake van overproductie. Au! Het is een pijnlijk woord, dat meer past bij de land- en tuinbouwsector dan bij een cultuurgoed als het boek, niettemin moet om redenen van duidelijkheid het beestje maar gewoon bij de naam genoemd worden. Literatuur wordt als komkommers doorgedraaid.

Laten we beginnen met een curieus recent nieuwsfeit. Een clubje recensenten zit in het café en besluit na enige consumpties 'de prijs voor de slechtste roman' in te stellen. De prijs moet de 'Gouden Dourian' gaan heten en is vooral bedoeld om de aandacht te vestigen op de grote hoeveelheid inferieure fictie die er tegenwoordig op de markt verschijnt. Het is een jolig initiatief, toch zou het nog wel eens een hele klus kunnen, want - eerlijk is eerlijk - ook om de slechtste roman aan te kunnen wijzen moet je veel lezen. De jury van de Gouden Uil las er dit jaar 377, de jury van de Libris, die zich alleen tot strikte fictietitels beperkte liet daarvoor 182 boeken in aanmerking komen, de jury van de AKO Literatuur Prijs las er 317. Noeste arbeid en dan alleen nog maar bedoeld om de beste boeken te selecteren.

De instelling van 'de prijs voor de slechtste roman' suggereert alsof het met de Nederlandse literatuur inhoudelijk zo slecht zou gaan. Dat is een misverstand, wat betreft de toplaag en misschien ook een deel van de middenmoot is onze literatuur heel behoorlijk. Er zijn de laatste tijd aangrijpende, originele en diepzinnige boeken verschenen. Een paar titels: 'De asielzoeker' van Arnon Grunberg, 'Casino' van Marja Brouwers, 'Het onverwachte antwoord' van Patricia De Martelaere. Of: 'Salka' van Chaja Polak, 'Specht en zoon' van Willem Jan Otten of 'Het logboek van Brandaan' van Rob van der Linden.

Nee, er is iets helemaal mis met het literatuur*bedrijf*: de wijze waarop literaire fictie en nonfictie geproduceerd wordt, aan de man gebracht en geconsumeerd. Daarin zie je hoe het proces van verfloddering en vervluchtiging dat sinds de Middeleeuwen gaande is, doorzet. Het aandachtig, toegewijde lezen heeft plaats gemaakt voor snel kennis nemen, homo lisens is homo zappens geworden.

Verhullend

Jarenlang ging het met het Nederlands boekenbedrijf goed. Zogenaamd dan, want hoewel jaarlijks kon worden gemeld dat er weer meer boeken waren verkocht, was dat nogal verhullend. Of ze allemaal gelezen werden is maar de vraag. En om het lezen gaat het. Nu de economie terug is gelopen, klaagt men in de sector steen en been: er worden te veel literaire titels geproduceerd. Dat is echter al jaren het geval. Een groot deel van de literaire boeken bereikt de boekhandel niet eens, een ander deel maar eventjes. Schrijvers, zoals Tommy Wieringa, beginnen privéacties om hun roman in de boekwinkel te krijgen.

Het zijn de bestsellers waar de aandacht zich eenzijdig op richt. Uitgevers adverteren met succesvolle verkoopcijfers ('Al 20.000 exemplaren verkocht!') of ze adverteren niet, boekhandels stapelen die bestsellers vervolgens op. Daarmee maken ze de vaste boekenprijs al lang niet meer waar. Die is er immers om in de winkel een gevarieerd aanbod op peil te houden. En dan de literaire pers. Die moet alle zeilen bijzetten om niet te bezwijken voor de verleiding van de hype, en zelfstandig keuzes te blijven maken.

Het lijkt erop alsof het literatuurbedrijf bezig is zijn eigen ondergang te bewerkstelligen. Dat magapocalyptisch klinken, maar dat moet dan maar. Er is weldegelijk een onheilspellende téndens. Marc Kregting, jarenlang literair redacteur bij Meulenhoff, schetst in het pamflet 'Zij zijn niet van Jeremia' (2004) een beeld van redacteurs van uitgeverijen, waar men zeer somber van kan worden. Lezen doen ze haast niet meer, netwerken des te meer, vertelt Kregting ons. Talent pikken zij middels 'hear say' op, tijd om een manuscript zorgvuldig door te nemen en te stroomlijnen zou er niet meer zijn. Er zijn tegenvoorbeelden gelukkig van conscentieuze redacteurs, die elke letter die zij uitgeven gewogen hebben. Kregting zal zich zelf er ook toe rekenen. Daar zit dus een lichtpuntje. Maar te vrezen valt dat de mainstream in de uitgeverwereld inderdaad beantwoordt aan zijn polemische schets.

Oververhitting

Per saldo heeft de oververhitting in het boekenbedrijf ertoe geleid dat de literaire uitgevers veel meer op de markt brengen dan er afgenomen kan worden. Ze kunnen niet anders, hoort men vaak, elke kans om een bestseller te produceren moet aangegrepen worden. De inkomsten hopen zich op rond een of twee titels; het probleem is alleen dat van te voren niet precies valt te zeggen welke. Daarom wordt er niet gericht geschoten, maar met hagel. Pieter van Lierop noemde dat in deze krant ten aanzien van de actuele Nederlandse speelfilm *hit and run*-taktiek. Je lost een paar schoten, en hup naar het volgende project. Logisch dat zo'n schot niet te veel mag kosten. En dat is te merken ook.

De jury van de Gouden Uil klaagt dit jaar in haar rapport over de vele redactionele slordigheden van uitgevers. De juryleden hebben gelijk. Door het verdwijnen van de vaste bureauredacteur, de corrector die letters nauwgezet zift, wordt veel hedendaagse literatuur ontsierd door taal- en stijlfouten, verdubbelingen en ongerijmdheden. Ook lijkt er niemand meer het mes te durven zetten in de kwantiteit van het geschrevene. Désanne van Bréderodes roman 'Het opstaan' is vaak genoemd als voorbeeld van een oeverloos en vormloos boek, hoewel de meeste critici het er toch over eens zijn dat de schrijfster talent heeft. Maar ook Arnon Grunberg (in zijn recente 'De joodse messias' staan een kleine honderd pagina's te veel) en A.F.Th. van der Heijden zou wel iets over maatvoering bijgebracht kunnen worden. Maar wie gaat hun dat zeggen? Topauteurs laten zich de les niet lezen door een redacteur. Blijkbaar is dat de gedachte, tegenwoordig. En die cultuur straalt jammergenoeg door naar de lagere echelons. Van minder succesvolle auteurs zou een aantal toch gewoon een beter boek afgeleverd hebben als er nog eens nagedacht was over het slothoofdstuk of de psychologie van een bepaald personage. Snoeien doet groeien luidt een oude tuinderswijsheid.

Surfvirus

Maar ook de literaire journalistiek lijdt aan het surfvirus; men gaat mee op de golven en duikt liever niet iets zelf van de zeebodem op. Ten dele is die 'oppervlakkigheid' ook de kracht van journalistiek. Maar ze kan ook in gevaarlijke luiheid ontaarden. Het is opmerkelijk hoeveel aandacht de over het algemeen zeer terughoudend beoordeelde roman 'Emoticon' van Jessica Durlacher heeft gehad ten opzichte 'Het logboek van Brandaan' van Rob van der Linden (waar hier en daar een enthousiaste recensie over verscheen). Enig zelfonderzoek van de journalistiek zou hier niet misstaan. Van 'Emoticon' zijn inmiddels tienduizenden exemplaren verkocht, van 'Brandaan' slechts enkele honderden. Journalisten, ook literaire, zouden zich afmoeten vragen in hoeverre 'de actualiteit' ook niet mede door hen gevormd is, en niet alleen een excuus om trends te volgen.

Verder kan er ernstig getwijfeld worden aan de zelfstandigheid van journalistieke jury's als die van de Gouden Uil en de AKO Literatuur Prijs. Het is eenvoudig onmogelijk om serieus te oordelen over meer dan driehonderd literaire titels zonder dat daarbij al voorgeselecteerd is

door externe factoren; daarmee is niet gezegd dat er kwade opzet in het spel is, alleen dat de vaak op hoge toon beleden zelfstandigheid van de kritiek zeer kwetsbaar is. Elke dag een dik boek lezen, stukken voor de krant schrijven, vergaderen, columns verzinnen en de kinderen naar school brengen, kan eenvoudig niet. Wie het tegendeel beweert ontkent de ziel van literatuur, die bestaat namelijk uit *langzaam lezen*, *herlezen* en *bezinning* op wat gelezen is. Kwaliteit dient veroverd te worden.

En dat is precies de wonde plek in het geheel. Dat de literatuur het slachtoffer dreigt te worden van economische schaalvergroting is de schuld van de economie noch van de moderne media, van de uitgever noch van de televisie, het zit in de aard van de cultuur. Die cultuur roept om productie, productie en productie. Wat zou er tegen zijn om de helft minder literatuur te produceren? Het zou literaire uitgeverijen terugbrengen bij hun *core business*, om het trendy te zeggen, het leveren van *content*.

Leesbevordering

Uiteraard zal dat schaalverkleining met zich meebrengen en herwaardering van het vakmanschap van de literair redacteur. Maar bovenal zal de lezer weer moeten leren lezen. Lezen niet als concurrerende vrije tijdsbesteding ten opzichte van bioscoopbezoek, dvd- en internet-gebruik - zo definieert de boekhandel het lezen. Maar het is in feite een bespiegelende, niet-consumptieve wijze van omgang met media. Verdieping in literaire onderwerpen zit hem niet in de aanschaf van zo veel mogelijk boeken; verdiepen kan men zich ook in leeskringen, door straks naar de toneelbewerking door Johan Doesburg van Houellebecqs 'Elementaire deeltjes' te gaan en die met het boek te vergelijken, of teksten van liederen die je troffen eens nader bekijken en je af te vragen wat er dan zo treffend is aan die tekst. Lezen kortom is een vorm van aandachtig met betekenis en symbolen omgaan. En hier lopen de belangen van boekhandel en lezer slechts gedeeltelijk parallel.

Het is verheugend dat in het recente advies van de Raad voor Cultuur over leesbevordering het idee nu ook post gevat heeft dat het om de kwaliteit van het lezen gaat. Niet het lezen zelf is in gevaar maar het soort lezen dat complexe teksten aankan, dat zowel vreugde als inzicht biedt, dat gevoelens interpreteert, en dat literatuur en leven met elkaar verbindt. Een soort lezen, om met de criticus Hans Goedkoop te spreken, dat een tekst ziet als 'Een verhaal dat het leven moet veranderen' (2004). Een van de grootste vijanden van het aandachtig en betrokken lezen is niet internet, maar de wijze waarop leerlingen naar het internet gejaagd worden door het tweede fase-onderwijs. Dat leert jonge mensen niet lezen maar vooral leesverslagen te maken. Wat vind je er zelf van? Is jou zoiets ook wel eens overkomen? Ben je het eens met recensies die je van dit boek kunt vinden? Ctrl-c, ctrl-v, dames en heren beleidsmakers. Dat leer je de leerlingen er mee. Wanneer krijgt de docent Nederlands weer eens tijd om een mooi of belangrijk boek met de klas te lezen en te bespreken?

Sinds de dageraad van het humanisme, in de veertiende en vijftiende eeuw, is het idee ontstaan dat de waarde van lezen te maken heeft met de waarde van het menszijn. Lezen is zinvolle betekenis scheppen uit een chaos van informatie. Zoiets moet je breed zien in deze tijd.

Boeken, pc, bioscoop, televisie, ze vormen tesamen een enorm veld van potentiële betekenis, maar ook van potentiële chaos. Een ding is zeker: als literatuur niet meer geproduceerd wordt om lezers te zoeken, maar om het produceren zelf, zal de chaos alleen maar groter worden.

Deze tekst verscheen onder de titel 'Literatuur per strekkende meter' in een iets gewijzigde vorm in de cultuurbijlage van de *Haagsche Courant*, 18-2-05.